

13. Az ipar története általában.¹

A lakosság idegenkedése az iparosságtól. — Az iparcikkek előállítása és beszerzése. — A háziipar. — A mesterek betelepítése, megszorodása és kiválósága. — A gyáripar kezdetei. — A céhek keletkezése, feladatuk és szabályaik. — A kormány hatalma a céheken. — Ezek működése. — A céhlevelek lényeges tartalma, nemes iránya. — A céhek tisztviselői s ezek hatásköre. — Az inasok és legények. — A céhek erkölcsi és vallásos törekvései. — A mesterek tisztessége. — A kisebb iparágak. — A céheket a kor túlszárnyalja, hibáik. —

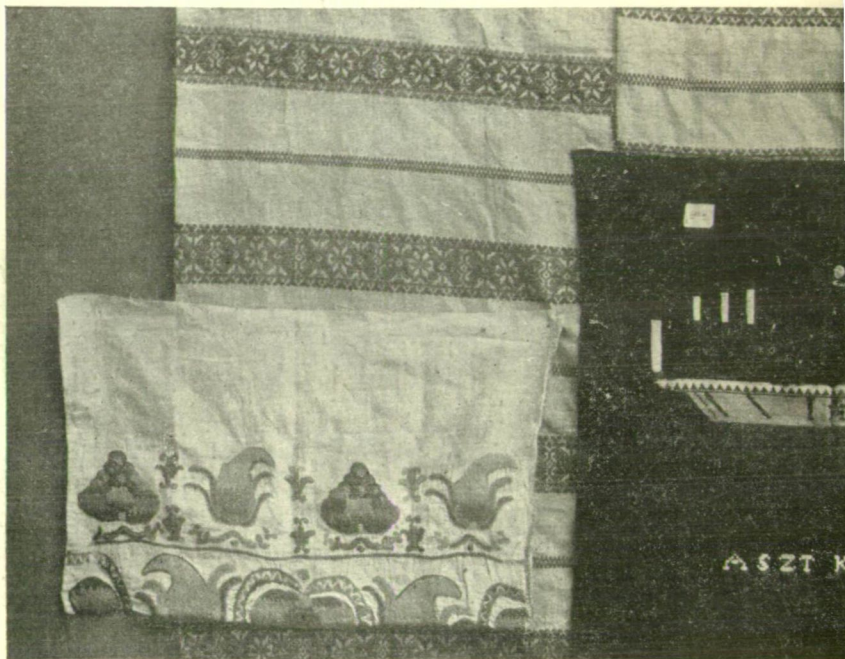
Az alföldi magyarok sokáig nem foglalkoztak hivatásszerűen iparral, azok is, a kik később a legszükségesebb iparcikkeket állították elő, ezt csak télen tették, nyáron pedig mesterségüket oda hagyva, a parasztok közé állottak mezei munkásoknak, mesterek és legények egyaránt,² mely szokás nálunk a korszak végéig megmaradt. A mi kevés iparunk volt, a török korszak dúlásai és viszontagságai azt is megsemmisítették. Miként az ország egyéb részeiben, úgy nálunk is idegen nemzetiségűek, jobbra beköltözött németek és tótok voltak, kik mégis mesterséget és kereskedést űztek.³ A város újratelepíté-

¹ E fejezet képeit is általában a városi néprajzi muzeum régi tárgyai után készítettem.

² Behamb, Notia Hungariae, Argentorati 1676. 198. l. és Observaciones. Hung. rer. 136—137. Csongrádv. hiv. jel. 1806-ból.

³ Tubero, Commentarii Schwandtnernél II. 119. és Ranzan, ki az egész országot feljárva, a felől XVIII. sz. értesít, hogy a németek a hon termékenysége és gazdagsága által vonzatva, megszámlálhatatlan sokaságban tették

sekor azonban a félelem ezeket is távol tartotta tőlünk s jó ideig csak két szabó és egy csizmadia | 1701. lakott a városban. Eleintén még a malom is teljességgel hiányzott. Ez azonban nem sokára megváltozott, mert az 1720-diki összeírás a város 311

93. sz. Párr

jobbágy és 13 zsellér családja mellett már 12 mesterembert is talált.

Az ipari szükségletet a háziipar fedezte, ide értve az építkezést is, melynek faanyagát a Maroson és Körösön szállították a város falai alá. Később

át ide lakásukat, mire az országgyűlés 15 évi adómentességgel is kecsegteti őket (1723).

is, egész a XIX. századig, a ki építkezni akart, az előre maga kivettette a vályogot vagy téglát, szál-fákat hozatott, melyeket »deszkavágó emberekkel« felfűrészeltetett. De a vidéken sem állottak különben a dolgok. Az egész Békésmegyében | 1717.

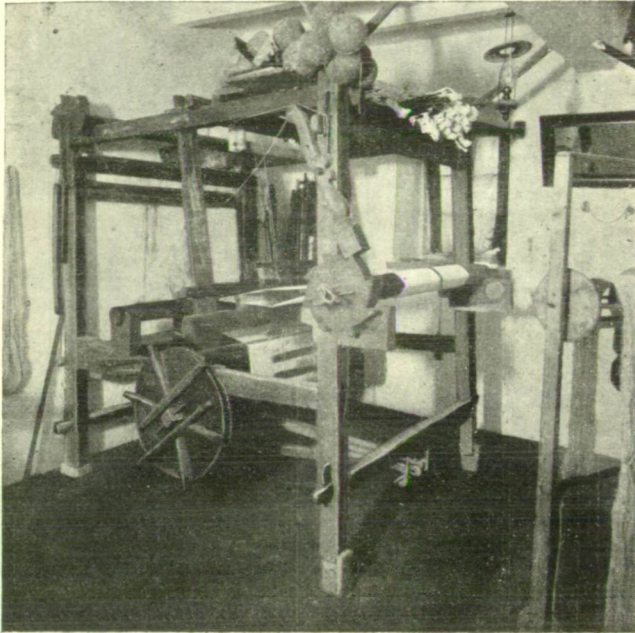

gek. Párta.

egyetlenegy kereskedő sem létezett, iparos is csak Gyulán volt öt.¹ Templomainkat, sőt a XIX. század negyedik évtizedében készült városházát is, németek tervezték és építették, még akkor is, mikor e század elején a templom tezejét megújítani kellett, a bírák Szegedre és Gyulára fordultak mesteremberekért,

¹ Veres, Orosháza tört. 123.

ép úgy, mint Nagykőrösön, hová a templom építése végett németeket szállítottak.¹ A ruhá-
zati és háztartási iparcikkek drágább és finomabb anyagát Gyuláról, Temesvárról és főleg Szegedről hozták, olykor magok a felek, kik azt elkészítés végett a mesterembereknek átadták. Ezek csak

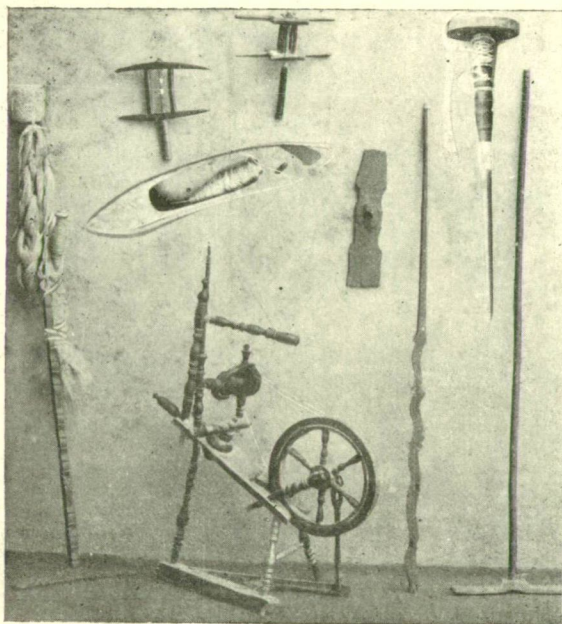
94. sz. Házi szövőszék 1815-ből.

megrendelésre dolgoztak, kész munkát sokáig még a csizmadiák sem tartottak.² »Az új munka felől nem tudunk semmit szólni, mert igen drágán vesszük«, így szólnak a csizmadiák. »Itt helyünk-

¹ Balla, N.kőrösi krón. 32.

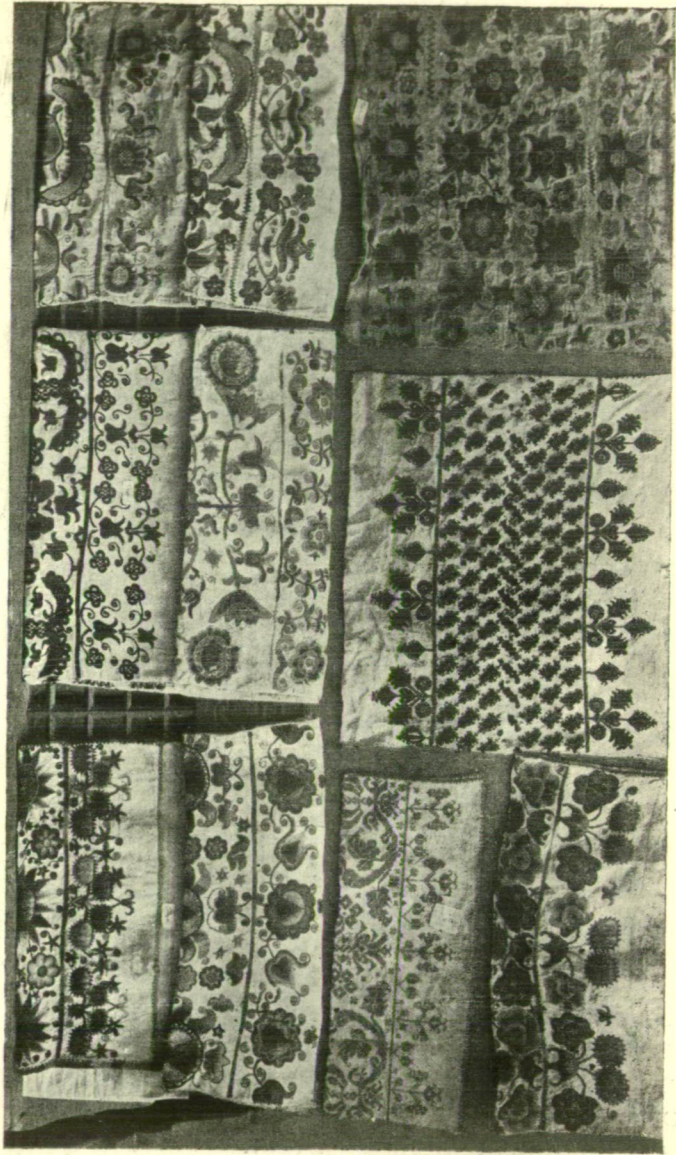
² Ezek céhszabályai 1714-ből a gr. Kár. nemz. bp. lt.ban.

ben nem is vehetünk, hanem messzire is fáradunk érte sok költséggel, fáradsággal.« Temesvárra, Gyulára és Szegedre pedig a török kereskedők szállították az árucikkeket. A lakosság erényt csinált a legnagyobb egyszerűségből s abból, hogy a mire szüksége volt, azt házilag maga állítsa elő. Sokáig

95. sz. Házi fonás, szövés eszközei.

bizalmatlansággal és ellenszenvvel viseltetett a hivatásos ipar iránt, olykor azért is, mert egynémelyik űzése alkalmatlanságot és terhet hárított rá. Így nem mutatott hajlandóságot a salétrom és a serfőzés behozatala és meghonosítása iránt, mivelhogy az e célra állítandó gyári helyiségektől s ezek tájékairól a maga beraktározott s gyúlékony takarmánycsomóit messzire el kellett szállítania.

96. sz. Párnavégek.

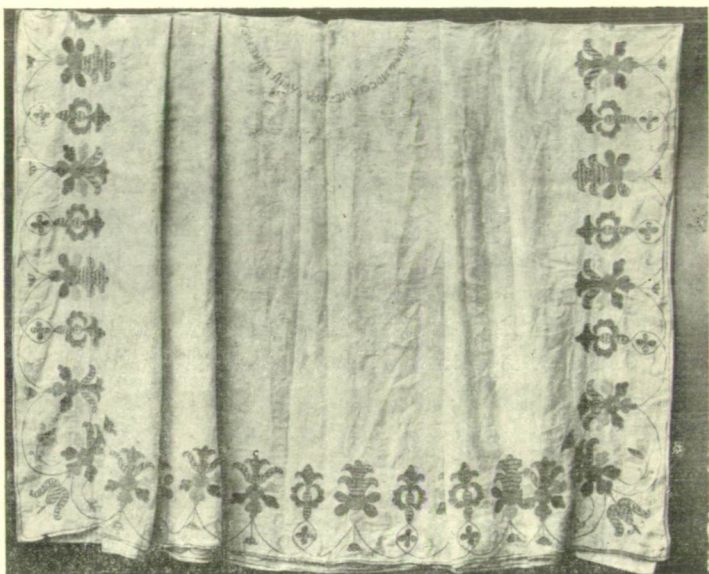
Gyűlöltek a kertészeket, mert az ide beköltöztetett dohányosok loptak; a mesteremberekre általában görbe szemmel néztek, mert azok nyelvét nem értették s azokat a közterhek viselésénél kedvezményekben részesítették stb. A köznép nem is igen

97. sz. Ref. egyház urasztali régi kendője.

érezte az idegen iparosok szükségét, mert a mire magának mindennap szüksége volt, azt maga egészen is képes volt előállítani. Az anyag a legtöbb ruházati, élelmezési, építő iparágakhoz helyben, közel és kéznél volt, illetőleg előkészítettett s az egybeállítási munkát is elvégezték házilag, a nélkül,

hogy idegen segítségre szorultak volna. A családokban általán véve fontak, szőttek, varrtak, sütöttek, szerszámokat készítettek. A bocskort és sarut kiki maga készíté magának, sok parasztember csizmavarráshoz is értett. A háti-bőrnek, bőrkapcának, bundának, subának, hámnak, nyeregnek, lábbelinek való bőr kidörgölését s elkészí-

98. sz. Ref. egyház urasztali kendője 1701-ből.

tését a lakosság maga is elvégezte, gyertyáját maga öntötte vagy mártotta, szappanát is, ezt egész a legutóbbi időkig, kifőzte. Hasonló áll a tűzszerzám kellékei közé tartozó tapló készítéséről (főzés, törés útján), mire itt a nád páklyáját és buzogányát használták, minthogy a felföld alkalmas fái nem voltak találhatóak. Legfeljebb fém és tapasztó munkáknál volt szükség a cigányra, bár az utóbbiak nagyobb részét minden paraszt férfi maga is

értette s maga vagy a bérese végezte. Maguk közül teltek ki a házépítők is, mert az ehhez szükséges famunkák szerkesztésében és felrakásában a magyar faragók, házrakók és tetéjverők serénykedtek. A gazdasági szerszámoknál sem szorultak másra: nemcsak a gazda, de a cselédek is (»faragó béresek«) értettek azokhoz.¹ A nők nemcsak célszerű és tartós fehérpuhaneműeket készítettek, hanem ügyesen és Isten adta ízléssel szépen előállították a testi ruhákat, az ágynemű és egyéb háztartási

99. sz. A gyertyamártó.

varott és himzett munkákat. A nehezebb készítésű és drágább ruhadarabokat s háztartási és gazdálkodási cikkeket, a melyek készítéséhez különös képzeltség és műszerek kellettek, készen szerezte be a lakosság a vásárokon, vagy azok előállítására végett idejében mesteremberekhez fordult. A kormány olykor rajta volt a különféle iparágak meghonosításán, melyek szüksége a békés idők helyreálltával főleg a jobb módúaknál és az értelmiségnél mindinkább érezhetővé vált. A helytartó- | 1726. tanács kérdezte péld., hogy minő kézműveseket

¹ Csongrádvármegye limitációja 1812-ből, 60. lap.

kellene Békésmegyébe telepíteni? mire a megyétől azt a választ kapta, hogy »legfeljebb posztószövőkre volna szükség, de nem remélhető, hogy ezeknek is elég keresetök legyen. Más kézművesekre nincs itt szükség, még ácsokra, asztalosokra és kovácsokra sem, mert a lakosság maga megcsinálja az e szakba vágó munkákat, vagy a cigányokkal elkészítteti.« Tíz év múltán azonban mégis oda nyilatkozik a megye, hogy szabókra, csizmadiákra, gombkötőkre, szappanosokra és aranyművesekre szükség lenne.¹ Mikor azonban a békesség időről-időre állandó lett a hazában, a hivatásos iparosok száma mindenféle gyors léptekkel szaporodott s nálunk 1755-ben már 67-re,² 1770-ben 113-ra, 1771-ben 124-re, 1788-ban 208-ra rugott:³ de a legtöbb mesterember magában dolgozott s még inast sem tartott. Legtöbben voltak, t. i. 42-en — legényekkel együtt — a csizma- | 1788. diák, aztán a takácsok 31-en, a szűcsök 29-en, a szabók 24-en, kovácsok és kerékgyártók 21-en, a molnárok 17-en, lakatosok 9-en, asztalosok 8-an, fazekasok 8-an, várgák és kereskedők 7—7-en. A francia háború idején királyi segedelmet | 1808. fizettek a csizmadiák és takácsok 50—50, a kovácsok 40, a szabók 20, a lakatosok, szűcsök, asztalosok 10—10, a kerékjártók 6 frtot. A többiekre már külön kirovást sem tettek. Az uradalom régibb idő óta szintén adót (1—1 frtot) vetett rájuk. Molnárainknak különösen jó híre volt, úgyhogy malmok építése végett vidékre is vitték őket. Egyesek tanulékonysága és természeti tehetsége olykor méltó feltűnést keltett. Egyik asztalosunk (Kovács István) már 1827-ben zongorát készített, majd orgona-építővé lett, Mózes István tálal a tűzmentes tető-

¹ Zsilinszky, Békésvm. rég. évkönyve, X. 104., 105.

² V. lt. Rvi. A. 3. sor. 18. cs. 6. sz.

³ U. o. A. 3. és 13. sz.

építésre nézve tett országos figyelmet keltő, habár meghiusult kísérletet, Dus István, az igazságkereső népvezér, igen ügyes és leleményes lakatos volt s remek munkáival tűnt ki, — nem is említve azt, hogy úgy a háziipart űzők, mint a képzett mesterek kezéből nem ritkán nagy eredeti tehetségre s művészi érzékre való készítmények kerültek ki. Az uradalom a mezőgazdasággal kapcsolatos iparágak művelésében jó példával járt elől. Már 1727-ben kisebb serházat építtetett, majd 1804-ben fűrészgyárat, szesz- és olajgyárat, roppant pincegazdaságot (»présház«) és nagyobb szerű serházat létesített, a téglá és cserép égetést monopolizálta s ilyenén működésével, míg egyfelől az egyes iparágakat művelte, másfelől a versenyt el is nyomta. A helyi ipar támogatása végett 1840. óta iparegyesület állott fenn a városban, ezen kívül az országos védegyeletnek is alakult fiókja a vármegye buzdítására: gyár- ipar azonban a közönségnél nem fejlődhetett ki.

Az ipar fejlesztésére és fenntartására legtöbbet a céhek tettek, — ezek a jól szervezett zárt testületek, melyeket az azonos iparágat űző mesterek hatósági jóváhagyás és pártfogás mellett létesítettek és tartottak fenn s melyeken kívül tilos kontárság volt bármiféle iparcikket mások számára készíteni és árulni. Legrégibb céh volt nálunk a csizmadiáké, mert ez már a XVII. században is létezett, 1¹/₂ évtizeddel az újratelepedés után pedig csakhamar ismét helyre állott. Ugyanez évben szer- | 1714. vezkedtek a szabók is, kik a kontárokat a városból is kirekesztették. Mindkét fajta iparosok a budai céhszabályokat vették át, ezek szegedi, amazok nagykőrösi társaik közvetítésével, — Schlick földesúr engedelméből. A céhek feladata volt a mesterek képzését, az iparcikkek helyes készítését és értékesítését s az iparosok tisztességes életét a felsőbb

hatóságok támogatásával biztosítani, a mit a királyi helybenhagyással készült céhszabályok, az uraság ellenőrzése és irányítása s a céhtestület folytonos működése által értek el. Az ipar virágzása állami érdek lévén, a kormányok eleitől fogva annyira-amennyire közreműködtek annak érdekében, a török kiűzetése után pedig különös gondot fordítottak a céhek működésére. Ezek kizárólagos ipar-gyakorlási jogát a földesúri hatósággal kezelt fogva rendszerint oltalmazták s a mesterség űzését azokra nézve, kik a céhek tagjai nem voltak, szorosán tiltalmazták, bár a városok ez irányban is résen állottak, hogy a zárt testületek a fogyasztó közön-ség nyakára ne nőjenek s a verseny elfojtása által a lakosságnak, sőt magának az iparnak is kárt ne okozzanak. Maga a törvényhozás kezdettől fogva kevés gondot fordított az iparra (nevezetes az 1723 : 74. t.-c.) s e mulasztást főképp a kormányok pótolták, melyek az uralkodók nevében a céh-szabályokat tetszésök szerint állapították meg, koronként revideálták, olykor beszedették, a céhek működését rendeletek útján szabályozták, — a föl-vételt, a vándorlást, az egy községben levő mes-terek számát, a remekelés módját, a mesterség eladását, másra átruházását, a kontárkodást, a céh-gyűléseket, a pénztárákat stb. illetőleg egyetemle-gesen kötelező határozatokat adtak ki.¹ II. József azonban az egész céhrendszert eltörölte. A városok, később a földesurak, majd a megyék a céhgyűlé-sekre biztosokat küldtek, kik az alapszabályok megtartása felett őrködtek, a határozatokat jegyző-könyvbe írták, a fontosabb végzések helyben-hagyását megbizóiknak fenntartották. Különösen a vármegye az egyes iparcikkek árainak időnként

¹ Különösen fontosak az 1761-ki és az 1805. febr. 5-iki htt. rendeletek, amaz a szabó, ez a szücs céh iratai között.

való megszabásával (limitáció) a legnagyobb visszaéléseknek elejét vette.¹ A kormányok azt a kiváltságot adván a céhbbelieknek, hogy rajtuk kívül a mesterséget senki nyilvánosan nem űzhette, nagy összegeket húztak a mestereken a céglevelek kiadásáért (így péld. a molnárok 500 frtot fizettek Bécsben azért s ezen kívül voltak a küldöttek utiköltségei, az ügyvéd díja s az előzetes jövés-menés kiadásai): a céhbbeliek viszont szintén jól megfizették azokat, kiket később magok közé ujonnan fölvettek. Így a csizmadiáknál a céhládába egy aranyat kellett vetni, ezenkívül »egy fölöstökömöt adni«, vagy pénzül »32 forintokat«, azután az egész céhet megebédeltetni, vagy e helyett 50 frtot fizetni, ezenkívül pedig »köszönő pohár« cím alatt a céhnek 16 frtot fizetni, végül pedig »a mesterekkel minden terhet közösen viselni«² (negyedévenként mesterektől 1 frt, legényektől 15 kr. — az u. n. kántor-pénz). A lakmározásokat és ivásokat a kormány később eltiltotta ugyan, de a céhbiztosok elnézték, a pénztárnokok a számadásba is bejegyezték azok költségeit, a nélkül, hogy azok tárgya megemlítettett volna. Igen ritka eset volt, hogy azokról egész őszinteséggel így irjanak: »Kántor-céhgyűlés alkalmával bor 3 frt, kenyér 31 kr., turo 1 frt. P. H. adott barátságosan egy forintot. Megittuk.«

A mi különösen a céhszabályokat illeti, el kell ismernünk, hogy azok a testületi okos és nemes szervezkedésnek valódi mesterművei voltak s az egész korszak számanélküli oklevelei közt alig található mást, mely egy céhszabállyal a célszerűség,

¹ Csongrádmegye minden iparcikk árát külön-külön megszabta — többek közt az 1803. nov. 22-ki limitációban, melyet sajtó útján közzétéve a községeknek és céheknek stb. megküldött.

² A céhszabályok egykorú másolata a gróf Károlyi nemzetség bpesti lírában (III. artikulus).

szabadelvűség, testvéries, emberi érzés, egyenlőség, vallási és erkölcsi fegyelmezettség és pallérozottság elveinek összhangja tekintetében a verseny kiállhatná.

Főképen pedig az ifjuság fegyelmezésével hatottak üdvösen, úgyhogy a céheket ez oknál fogva méltán a művelődés és pallérozódás iskoláinak mondhatjuk. Lényeges tartalma és szelleme, később pedig egész szövege is valamennyi céhszabálynak egyforma volt, a kormány által sokszorosítva készen tartott szöveg szerint, mely magára a helyi iparra vonatkozó különleges határozatoknak igen kevés tért engedett: fődolog mindenikben a föl vétel módjának, a céhtisztviselők teendőinek, hatáskörének, gyűlések, tagoknak, az inasok és legények köteleiségeinek, jogainak s magaviseletének meghatározása, a legények szállásának s munkájának, a segélyek osztogatásának s a betegek és meghaltak iránti eljárásnak szabályozása steff. Az első céhlevelek még az iparcikkek készítésének árszabását is tartalmazták, a mi a későbbiekből már kimaradt, mert e feladatot a vármegye tette magáévé. A föl vételt a személyes arravalóság döntötte el: mester csak az lehetett, a ki »beremekelt«, vagyis mintának készült művét a céh bírálata alá bocsátotta s azt a régibb mesterek helybenhagyták. A remeklés alól szabály szerint csak a helytartótanács adhatott felmentést, de e jogot később a céhgyűlések ragadták magukhoz. Az új mester általában tartozott társait megvendégelni, ámbár a kormány e szokást eltörölte. Más városokbeli (u. n. filialis) mesterek is beiratkozhattak a helybeli céhbe, mikor azok az itteni piacokon árulhattak. A céh előljáróinak mindenki engedelmeskedni tartozott, a ki azt »vitatta és bontogatta«, büntetés alá esett. A tagok egymás közt esküvel ígérték, hogy istenfélő életet folytatnak, a céhszabályokat megtartják, előljáróiknak engedel-

meskednek s őket mindenről tudósítják, a mi rájuk nézve ártalmas, — különösen a kontárok és himpellérek felől, egymásnak a becsületet megadják, a titkot megtartják s a közterheket viselik. Itt nem volt semmi egyéb kiváltság, csupán az, a mit a céh felállított. Minden mester egyenlő s egyforma engedelmességgel tartozott. »Sem nemes, sem nemtelen, sem földesúr, sem vármegyére nem appellálhatott, mert a céhbe való beálltával lekötötte szabadságát.«¹ »A ki háborúságot indít, céhmester parancsolatjából fogják meg az olyan embert és büntessék«: de büntessék meg azt is, »a ki céhbeli embertársának büntetését mások előtt szemére veti«.² E hatáskört a gyakorlat teljes erkölcsi bírászkodásra egészítette ki. A céhek a mestereket s az ifjuság kis céhgyűlései a legényeket, bármiféle kihágásért megbüntették, rendszerint bírságra, a nagyobb gonosztettekért (péld. tolvajság) pedig a céhből kizárták.

A legelső tisztviselő az »öreg céhmester« volt (később »fő, vagy első céhmester«), kinek »mindenkitől illendő becsület adatott«. Ő szedte be az egyesület pénzét, őrizte a láda egyik kulcsát (a másik kettő az alcéhmesternél és a megyei biztosnál állott). A mesterek szótöbbsége egy évre választotta; a tulajdonképen való rendelkező hatalmat azonban a negyedévenként tartott céhgyűlés gyakorolta. Ez választotta a céhmestert, atyamestert (a legények kiosztója és feje),³ a bejárókat (dékánok, kik a helynélküli legényeket a mesterekhez vezették s azokra felügyeltek) és a szolgáló

¹ Statuta coetus liberae artis Sartoriae Hódmezővásárhelyini. 1714. a gr. Károlyi nemzetség budapesti útrában. (II. pont.)

² U. o. VI. VII. pontok.

³ Korábban a céhmester osztotta ki a legényeket a mesterek közt. (Lákatosok céhszabályai 1777-ből.)

mestereket is, mely utóbbiak az összejöveteleken és a céhmester keze alatt a felszolgálatot teljesítették. Minden »kántor«-ban, vagy »fertály«-ban voltak gyűlések (»bejárások«), mikor kiki tartozott a maga illetményét a pénztárba beadni. Ide folytak be a templomban, processziókon, céhgyűléseken, temetésen való meg nem jelenésért, a céhhatározatok meg nem tartásáért s egyéb kihágásokra szabott büntetéspénzek is, a szegődtetések, szabadulások és mesterek közé felvételések, remekelések s a »koncsaft«-ok díjai is.

Az inasokat (a mai »iparos tanoncok«) rendszerint 2—6 heti próbaidő mellett 3 évre szegőd-tették. Teljes ellátáson kívül semmi bért sem húztak, azonban 4—6 évi szolgálat mellett fehérruhát és csizmát kaptak mestereiktől. Később kevesebb időre és óváspénz mellett történhetett a felvétel. Kötelességek volt a mester, mesterné és a legény minden mondását megfogadni, vagyis a háznál minden-mü szolgálatot végezni, a »méhelyt« és a szer-számokat különösen — hetenként egyszer kitisztítani, lakatosoknál »a kohót megtapasztalni s a fúvót megdörgölni«, a mit mesteréről mástól hallott, ide értve azt is, hogyha a legény mestere tudta nélkül valami munkát készítene, mesterének »alattomban bemondani«.¹ A mester viszont tartozott őket a mesterségre megtanítani. A mesternek joga volt inasát megfenyítnie, büntetésből inaskodása idejét meghosszabbítani, a nélkül, hogy ennek szabad lett volna mesterét elhagynia, mi által azonban nemcsak a teljes mérvű fegyelmezésnek, hanem az önkénynek és alattoimosságnak útja is meg volt egyengetve. Az inaskodás leteltével az inasokat bizonyos szertartások közt (társ pohár elköltése) felszabadították s a legények közé 1 frt 30 kr

¹ A lakatos inasok régulái 1808-ból.

lefizetése mellett fölvevették. Szoros utasításuk volt magukat illedelmesen és szerényen viselniök, megsüvegezniök minden céhbeli mestert és a legényeket, kerülniök a tisztátalanságot steff.

A legények, a mint az inasságból kiléptek, azonnal vándorló levelet (»koncsaft«) vagy könyvet kaptak s tartoztak meghatározott ideig, — rendszerint három évig, vándorolni, vagyis az ország különböző községeiben, egy évig szab. kir. városban, de nem Szegeden, gyakorolni magokat a mesterségben. Némelyek ezalatt külföldön is hosszabb-rövidebb ideig dolgoztak. A vándorlegényeknek a céhek szerint külön szállójok (Herberg) volt, hol igen csekély díjért teljes ellátást nyertek s a céh előjárói által munkába állítottak. A mesterek közt, ezek életkora szerint, sorba kellett őket kiosztani, de a szegénységre és a munka felhalmozódására is tekintettel kellett lenni. Mikor a vándorlegény a városba érkezett, elsőben is az atyamestert (némely esetben a céhmestert) kereste fel. Ott tarisznyáját, fegyverét letette s a bejáró, vagy dékánylegény vezetése mellett azonnal »mívet keresett«. Egy-egy mesternél legalább is fél, de rendszerint egy egész esztendői kellett dolgozni. »Hír és engedelem nélkül« legényt fogadni szoros büntetés alatt tilos volt.¹ »Míglen legényül szolgál, tartozzék a gyertyázást Szt-Mihály napján elkezdni és husvétig gyertyázni; 9 órakor hagyja el az munkát és feküdjék le, 3 órakor pedig keljen fel a dologhoz.«² Némely céhek szabályaik közé tették azt |. 1777. is, hogy mennyit kell dolgoznia egy legénynek. Például a szűcsöknél husolás idején egy nap 50 báránybört, az irhának valóból pedig 40-et tartozott »szépen és jól meghusolni«, azonkívül a »csávára

¹ Takács céh határozata 1837.

² Csizmadiák céhszabálya 1714-ből. IX. cikk.

is gondot viselni és azt naponként háromszor megfordítani«. A legények munkáját az atya- és bejáró mesterek időnként megvizsgálták s megállapították, hogy »érdemesek-e egész heti bérre?« Némely céhben tilos volt a mesternek két legénynél többet tartania. Tilos volt általában a legények bérére, melyet törvény szerint a vármegye szabott meg, ráígérni s őket mestereiktől elcsalogatni; bár a későbbi szabályok megengedték, hogy az »öreg legény«, vagyis »a mesterséget vezető első legény« nagyobb bért kaphasson. A legény ételmezésével a mester nem volt köteles. De szokásba jött, hogy annak félfont húsát a mesternek önként s jóakarattal megfőzték, sőt s egyéb hozzávalót adtak s a ruhamosást is teljesítették — szívességből. Mint-hogy azonban idővel a legények ebből követelést formáltak s a szívességet gúnyolással és becsmérléssel fogadták, határozatra tették, hogy ezentúl a főzést és mosást a legények magok költségén teljesítsék, a mesternek pedig csak sóval, tűzrevalóval és az elkészítéssel tartozzanak.¹ A legények munkabérét a vármegye állapította meg a rendes árszabás jegyzékei között, s annál többet kérni és adni tilos volt. A beállott legény vándorkönyve és bizonyítványai, melyek nélkül senkit sem volt szabad fel fogadni, arra az időre, melyet a városban töltött, a céhládába tettek el biztosíték és megőrzés végett. Ha a legény tanulólevéllel igazolta, hogy vándoréveit kitöltötte, jelentkezhetett a mesterré létel végett. A legények »tanítványok gyanánt illő megbecsülésben részesültek mestereik részéről«; viszont nekik is illedelmes és szerény magaviseletet kellett tanusítaniuk. Az ujonnan választott céhmestert külön üdvözölték. »Senki az atyamester házába« (kinél valamely városba érkezéskor azonnal jelentkezni,

¹ Takács céh határozata 1831-ből.

Herberg hiányában pedig meg is szállani kellett) »pálcát be ne vigyen, ott az ágyra ne könyököljön, süvegét rá ne tegye, a kenyeret illendőképen szegje, ne kerekítse, a házból kimenvén, kezét fogjon.« Az utcán felöltözve, begombolt ruhában, pálcával, volt illendő megjelenni. Kockázni, kártyázni, dohányozni, táncolni nem volt szabad. Egy itce hort azonban tisztességesen megihatott. Káromkodó és veszekedő legény »társ pohárra«, vagy 2 frtra büntettetett. Pénzbüntetés volt szabva a templommúlászásra, részegsége, »szó kivitelre«, temetés mulasztásra is. Minden »bejáráson« számosan voltak a megbüntetettek. Egy legényt, ki az özvegy mestertét paráználkodással vádolta, éjjelenként csavargott, 4 frtra, táblajaratásért 2 frtra, ezenfelül a céh és legénység előtt azonnal elszenvedendő 12 pálcütésre, sőt a városból való másnapi kimenetelre ítélték. (Takácsok.) Tilos volt esteli 9 órán túl a háztól kimaradni, másutt hálni, éjjel korhelykedni, Blaumontágot tartani -- félheti bér elvesztése mellett. Tilos volt »a mesteremberektől megkivántató bér iránt egymás közt összebeszélni«, általában külön egyesületet (»kis társaság«), pecsétnyomót, zászlót tartani, a mi korábban szokásban volt. Fertálykor azonban összegyűltek (»bejárást tartottak«) s ekkor az ifjuság ládájába adakoztak is.

A céh minden tagja, mesterek, legények, inasok egyaránt, tiszta erkölcsi életre s egymás iránt méltányos és keresztyéni eljárásra és vallásosságra volt kötelezve. E részben a céh szoros felügyeletet gyakorolt, de a vétkesek megbüntetését magának tartotta fenn, annyira, hogy a bíró által lezárattott méstert kivette a tömlőcből s maga szabott rá | 1823. érzékeny birságot.¹ A nagy szegénységre, elhagyatottságra, betegsége jutottakat, a semmi nélküli,

¹ A molnárok és faragók céhiratai.

remekelő ifju mestereket, szerszámok beszerzése végett, a céh ládájából segélyezték, mi célra mesterek és legények évenként adózni tartoztak. Beteg legények ápolására az egészségeseket sorba kirendelték. A mesterember fia, vagy veje a céhbe álláskor könnyebbségben részesült. A meghalt mester, vagy családtagja temetésén minden mester és legény megjelent, özvegye mellé pedig alkalmas legény rendeltetett a mesterség folytatása végett. A beteg mesternek társai hétről-hétre átengedték legényeiket (»soros legények«). Némely céh szabályként tartotta, hogy az özvegy mesternék magok válasszanak magoknak »egy értelmes legényt«. Ha a mesterné maga ilyet nem talál, a céh három legényt rendelt hozzá választás végett. Ha ezek egyikével sem volt megegyezve, tartozott a »sor legényt« elfogadni.¹ Minden céhbeli mester és legény tartozott a vasárnapi istentiszteleteken, kántornapokon, főleg miséken és urnapi járdalatkor a céh zászlója alá seregelve megjelenni, a kántor és a pátronusi² misék árát fizetni, a kultusz célokra adakozni stb. E kötelezettséget a helytartótanács eleintén csupán a katolikus egyházzal szemben rótták a céhekre, idővel azonban úgy rendelkezett, hogy | 1828. a mennyit adnak ez egyház javára, a mesterek számának arányában adjanak a protestáns kultusz céljaira is.³ Így aztán a szűcs céh ezüst urvacsorai edényeket, a csizmadia céh drága és ízléses urasztali terítőt készítettett a református egyháznak, a deákok alapítványához 500 forinttal járult s ezek | 1840. templomi székei mellé készítettett saját legényei részére padokat. Rossz erkölcsű és vallástalan ember

¹ Takács céh végzése 1833-ból.

² A céh köteles volt régebben pátronus szentet választani s ennek ünnepén misét tartatni.

³ A rendelet a takács céh iratai közt.

a céhnek tagja nem lehetett. Volt rá példa, hogy az ilyentől írást vettek, hogy a várost is elhagyja. A kántormisék elmulasztásáért 20—40 kr. bírságot kellett fizetni. A legény kötelessége volt | 1800—30. reggelenként az inasok előtt munka kezdete előtt imádságot mondani.¹ Ily szervezet és erkölcsi tartalom mellett természetes volt, hogy a felsőbbség a céheknek és mesterembereknek pártjára kelt s mikor azokat a községi előljárók méltánytalanul terhelték s megalázni akarták, a bírakat az ily eljárás követésétől eltiltották, például, mikor a vásárhelyi és szentesi céhek együttesen felszólaltak az | 1813. ellen, hogy őket csavargóknak, raboknak s bukott nőszemélyeknek egyik községből a másikba való kísérésére, levélhordásra kényszerítik, tőlök külön ujoncok állítását, »egy némely tisztátalan helyek kitisztítását« követelik, őket soron kívül adóztatják steff.² Ha meggondoljuk a világban jártas mesteremberek társadalmi és értelmi nagyobb műveltségét, természetesnek találhatjuk, hogy idővel a közönség is többre nézte őket az egyszerű parasztoknál, a mit ők is úgy kívántak (s ezért fenytették azt a társukat, a ki nem nadrágban, hanem gatyában merészkedett járni), habár egyébként a törvény és hatóság köztök különbséget nem igen tett. Így nemcsak a bírák csapatták meg a vétkes mestereket, hanem ők magok a céhben is ekkép fenytették egymást. Mindent egybevetve, mondhatjuk, hogy mesterségök üzése és társadalmi állásuk tekintetében általán véve, sajnos, nem emelkedtek arra a magasabb helyzetre, melyen társaik külföldi, vagy akár csak más hazai, vidéki városokban állottak.

Nem minden iparág képezett külön céhet, mert a csekélyebb számú mesterek más, leginkább rokon

¹ A szücs céh szabályai 1777-ből.

² Csongrádv. végzése 1812. nov. 3-ról.

iparágat űző társaikhoz csatlakoztak s azokkal közösen állottak össze egy céhbe, hogy ekkép a kiváltságlevél megszerzése költségeit könnyebben elviselhessék. Az összeolvadás azonban nem mindenkor volt teljes, mert a különböző iparágak mesterei külön számadást vezettek. Így egyesültek a lakatosok a kovácsokkal, kerékgyártókkal és asztalosokkal. Még az egyébként nagy számban levő fazekasok («göloncsérek») is csak 1847-ben alakítottak külön céhet.

Minekutána a korábbi századok nálunk nem voltak alkalmasak az iparűzésre és fejlesztésre, ennek ideje csak a háborus idők elmúltával következhetett el, mi részben a XVIII. század kormányai sok helyes intézkedést is tettek. A természeti és műipari tudományok és találmányok a XIX. század elejével azonban föllendülvén, a kizárólagosságot követelő s minden versenyt elfojtó céhek ferde helyzetbe jutottak s a fejlettebb korszellem által követelt szabad ipar elveivel is teljes ellentétbe kerültek. Olykor minden méltányosság és igazság ellenére is szűkkeblűen megnehezítették a céhbe állást. 1753. Így két takács emelt panaszt a tanács előtt a miatt, hogy őket, habár a céhnek a szokásos illetményeket már lefizették, még sem akarják felvenni, sem a dolgozást megengedni.¹ A haladással és közhangulattal is mindinkább szemben találták magokat, mert a céhek elleneztek minden újítást s nem annyira a közönség, mint inkább a céhbeliek érdekeit nézték. Így például a kovácsok, kerékgyártók és asztalosok az eddigi míveseket, a cigányokat, molnárokat és faragókat eltiltották foglalkozásaik gyakorlásától. De minthogy ők magok, kevés számuk miatt, a munkát nem győzték s e miatt a lakosság hátramaradást szenvedett, a város a vármegyéhez for-

¹ Csongr. vm. végzése 1753. prot. 14.

dult a céhesek ellen s ez megengedte, hogy a gazdasági és a háztartási durvább s kisebb vas- és famunkákat, melyek tüzetesen is elősoroltatnak, a letiltott művesek továbbra is készíthessék és javíthassák.¹ Nem kevésbé csökkentették a céhek és mesterek iránti közbecsülést a céhek beléletének fogyatkozásai, melyekről számadásaik és jegyzőkönyveik tesznek bizonyosságot. Míg az inasok és legények a legszigorubb fenyték alatt állottak, addig a mesterek kevésbé tartották meg a fegyelmet. A mestertársak közti irigykedés és becsmélés is gyakori volt, leggyakoribb pedig a céhgyűléseken, melyek egyébként olykor — határozott tilalom és szabály ellenére ivásnak, lakmározásnak és veszekedésnek tanyáivá változtak át. Pedig e tekintetben a kormány is résen állott s a lakmározást s költséges evés-ivást, a keresztelő és látópénz szedését s a fölveteli taksának 30 frtnál feljebb csigázását, jó korán eltörölte.² De a céhbiztosok sem | 1762. voltak eléggé szigorúak a szabályok idevonatkozó tilalmának fenntartásában, bár a lakmározást olykor magok a céhgyűlések is tilalmazták.³ A jótékonyág gyakorlására a céhek keveset áldoztak, még kevesebbet, rendszerint semmit, a művészet és az ipárág tökéletesítésére, a mire, tekintve évi bevételeik csekélységét (20—60 frt), képtelenek is voltak. Így a szabó céh zászlót akarván készíttetni, erre a Szentesen lakó Kis Bálint festőművészt kérte fel, de az ez által kért, egyébként elég mérsé- | 1828. kelt, díjat a céh nem adta meg. A kántorpénzek hanyagul fizettettek. A pénzbüntetések fő-fő bevételeit képezték volna a céhnek, de legtöbbször nem hajtották be azokat. A céhmester meghívói sokaknál

¹ Csongr. vm. hat. 1778-ból. V. lt. Rvi. 26. cs. 8. sz.

² Királyi rendelet az Orsz. ltrban.

³ Péld. Takács céh végzése 1837-ben.

süket fülekre találtak. A táblajáratás (gyűlésre hívás) kevés eredménnyel járt. Az erkölcstelenségért megbüntetett mesterek bizonyos fizetésért rehabilitáltak. Olykor magokat a céhmestereket is le kellett tenni hivatalukból, a mit néha teljes szigorúsággal végre is hajtottak. Sűrűn fordultak elő a pontatlanul megjelenésnek és a teljes kimaradásnak esetei — büntetlenül. Némelyik céh a vándorévek megcsontítását s a rajztanulás elmulasztását is megengedte — pénzért a kötelezetteknek, bár az ilyesmik ellen a biztos tiltakozott; a remek bíráláshoz is sok szó fért, mert a mesterfiak irányában kedvezés, a remekben talált hibák számának és bírságának megállapításában önkénykedés elég gyakran fordult elő.

A korszak vége felé, mint említők, ipar-egylet alakult a városban, melyből a lakatos céh egy részvényt (30 frt) szerzett, a takács céh azonban többet. Iratai, sajnos, nem maradtak ránk.
